

»Po vsem tem je jasno videti, da ‚Slovenski poročevalec‘ 1941 ni bil idejno in taktično kaj novega. Bil je v resnici nadaljevalec tradicije prvih dveh števil 1938. Ko ga je Partija obnovila, mu je dala v bistvu isto linijo, kakor 1938. Dodala mu je le močno osvobodilno tendenco, ki je s fašistično zasedbo naše zemlje morala nunjo postati osnovna nota ‚Slovenskega poročevalca‘.« (Stran 16.)

Za naša razglabljanja je izredno važno, da France Škerl prizna kontinuiteto »Slovenskega poročevalca« in kontinuiteto ljudskega gibanja od Ljudske fronte do Osvobodilne fronte. Tako nam je omogočil, da smo v prednjih izvajanjih postavili analogijo med ljudskim gibanjem pred vojno in med vojno ne samo v vseh tistih vprašanjih, v katerih se s Francetom Škerlom strinjamo, marveč tudi v tistih glavnih vprašanjih, v katerih se z njim ne strinjamo in ki se sučejo okrog koalicije in glavnega toka Osvobodilne fronte — Slovenskega ljudskega gibanja.

Ivan Kreft

RAZGLEDI

MOJSTER FRANÇOIS RABELAIS

(Za štiristoletnico smrti)

Bogomil Fatur

1

Na začetku nove francoske poezije ob prehodu iz srednjega veka v renesanso stoji tvorec, ki je v popolnem nasprotju z vso dotedanjo srednjeveško trubadursko poetično modo prvi v francoski in nemara tudi prvi v vseh evropskih poezijah zapel svobodno pesem, v kateri je dosledno uveljavil poudarek modernega, renesančnega, subjektivnega doživljanja sveta in življenja — mojster François Villon. Trubadurska poezija predstavlja izza zatona staroklasične književnosti najstarejšo evropsko lirično zvrst. Zibelka ji je bila Provenca, njena edina vsebina je bila ljubezen, ljubezen viteška, srednjeveška — tipična dvorska galanterija z neogibnim pečatom stereotipnosti, zavoljo katerega je ta poezija več stoletij in v najrazličnejših deželah od Nemčije do našega Dubrovnika ostala v bistvu ena in ista. Množica trubadurskih pesmi dosega samo v starofrancoski književnosti številko dvatisočsto, razdeljeno na blizu dvestotridaset po imenu poznanih pesnikov. Če vso to gmoto ljubavne lirike razvrstimo po posameznih oblikah, vrstah kitic in posebnostih ritma, dobimo svojevrstno arhaično zbirko, ki lahko učinkuje na nas samo še v istem smislu kakor učinkuje herbarij posušenih cvetlic. Vsa ta lirika je bolno in utrujeno monotono pela o posameznih stopnjah zlagane trubadurske erotike, ki se je vrtela v začaranem krogu od sentimentalnega dvorjenja preko poltenega in nezmernega užitka do kesanja in povratka v naročje božje

milosti. Tudi ljubezen kot človeško čustvo je morala pri tolikšni množični proizvodnji postati ne zgolj neskončno tautologična, pač pa tudi strahotno konvencionalna, neizrazita, neosebna, šablonska, izumetničena in neresnična.

In tako ostane skoraj nerazložljiv literarnozgodovinski čudež, da je kot poslednji trubadur zrastel na Francoskem neki François Villon, čigar poetična tvorba pomeni prav v vsem diametralno nasprotje zgoraj navedenih značilnosti srednjeveške trubadurske lirike. Prvi individualni poet nove francoske književnosti je postal obenem tudi eden njenih največjih lirikov in lahko rečemo eden najmočnejših in najelementarnejših pesnikov svetá. Villonovi verzi so odraz najneposrednejšega dojemanja in čustvovanja in niso več nikakršne konvencionalne poetske fraze ali verzificirane moralne teze. Villonova pesem je nova, dotlej v evropskem slovstvu nezaslišana pesem osebne radosti in bolečine, osebne ljubezni, vere in nevere. Tu ni več sledu po nekem imaginarnem, shematičnem, brezosebnem srednjeveškem viteškem liku, tu ni več niti dantejske transcendence ali petrarkistične erotične fikcije — tu stoji pred nami moderni, diferencirani pesniški individuum kot realni človek sredi realnega svetá, človek v vsej milini in krutosti, v vsej zavrnjenosti in enkratni, neponovljivi lepoti. Kljub arhaičnosti v besedi in obliki, kljub vsem časovnim znakom nosi Villonova poezija na sebi genialno signaturo neposrednosti in spontanosti, prave liričnosti, in kot taka je ostala spričo svoje čistosti in resnice »za vse čase ena najlepših podob zagonetke človeškega srca in njegovega nemira« (gl. A. Gspan, študija o Françoisu Villonu, LZ 1951). Na smetišču literarne zgodovine je obležala skoraj vsa ostala srednjeveška pesniška tvornost, ki je s svojimi lepimi, galantnimi lažnj dolgočasila plemiško gospôdo dolgih dve sto let; plebejska Villonova pesem, ki je pognala kot trnov cvet za plotom negovanih vrtov epigonskega formalizma, pa nam z neznansko poetsko in življenjsko silo govori še vedno in danes je Villonov lik, ko je poteklo vendar že nad pol tisočletja od pesnikovega rojstva, vse večji in večji. To je lik človeka na prelomu epoh, ki se je odrekel vsem »zlaganim rabam točasne družbe, ki je zavrgel naslove, kariero, ime, moralo in čast, se pogreznil v globoko temo sodobnih časov in šeg: med vagabunde, zločince in zvodnike, ter potem v svojih pesnitvah dvigal iz dna življenja prvine lepote in resnice o človeku in o njegovi tragični eksistenci« (A. Gspan, op. cit.).

Pesnik ogromnega temperamenta in osebne samozavesti je Villon vsevdilj z izjemno odkritostjo izpovedoval to svoje življenje, ne da bi se bal spraviti v stihe tudi najbolj intimne strani svoje duše, vse svoje blodnje in napake. Iz njegovih pesmi zvemo o neusmiljenosti njegove nežno ljubljene Rozaliije, ki je bila vsa na denar in pripravljena za lepo darilo vsakomur ponuditi svoj objem; o drugi ljubici Katarini, ki ga je v zahvalo za ljubezen dala golega preteptsti; slednjič o debeli Margot, s katero je kot njen poklicni zvodnik preživljal svoje prekleto dni in noči.

Toda — pripovedujoč o sebi je Villon dejansko dokumentiral vso svojo dobo, za katero so bili naravnost tipični vsi mnogovrstni motni impulzi in kalni nagoni, ki so v njem našli svoje kristalizacijsko jedro. Živel je v poslednjem razdobju stoletne vojne, ki je strahovito opustošila Evropo in kot princip postavila na prestol vsakovrstno nasilje in zločin. Bil je gojenec univerze, tega središča sodobne intelektualne študentske boheme, ki se je trgala na dvoje sredi plesnivih formul stare sholastike in prvih prebliskov nove humanistične misli, sredi težkih, za tiste čase še zelo strogih predpisov asket-

skega moralizma in bujnih, instinktivnih izlivov prebujenega človeškega telesa. Bil je slednjič svobodni potepuh po vsej široki francoski deželi in njegovi občutki so se najkonkretnije oblikovali (in prihajali v njegovem poetskem jeziku tudi do polnega, enakovrednega izraza) v njegovem vsakdanjem obče-
vanju s preprostimi plastmi sodobne francoske družbe. Nepotvorjen kakor otrok in tudi neboljlen kot otrok je Villon preživel življenje fevdalnega poeta, študenta, vagabunda, zločinca in obešenjaka — čuden, nenavaden kompleks svetlobe in sence, blodenj in ponižanj, razvrtnosti in mimo vseh zločinov neke neverjetne čistosti in dobrote. Često se nam dozdeva cinik, toda cinizem je pri Villonu (kot enako kasneje pri Rabelaisu) samo sredstvo za čim ostrejšo borbo zoper zlagano vzvišenost sodobne kurtoazne literature.

Verzi pa, ki jih je François Villon zapisal v svetovno književnost kot svoj »veliki testament«, so bili vse prej kot kurtoazna literatura — ti verzi so bili ob sami zori moderne, novovekovne Evrope borbena in genialna napoved pravega, čistega, globoko človeškega lirizma, tistega lirizma, ki je šel potem skoraj v vseh evropskih nacionalnih literaturah svojo zmagovito razvojno pot.

Kakor Villon za francosko in sploh evropsko poezijo, tako stoji na pragu moderne francoske proze drugi François — posmehljivi galski mojster Rabelais. Dejali smo: galski, zakaj l'esprit gaulois — bistra tekočina galske duhovitosti — je prvi in zadnji vir vseh najpopolnejših francoskih besednih umetnin. To je tisti legendarni galski humor, to je tisti mogočni neukrotljivi čut, poln življenjske sile in zdrave modrosti, ki izza obeh svojih prvih klasičnih predstavnikov v poeziji in prozi, obeh Françoisov, Villona in Rabelaisa, odmeva v velikem orkestru francoskih jezikovnih mojstrov, od Lafontaineovih basni in še bolj od njegovih po krivici malo poznanih satiričnih pesmi preko zmago-vite Molièrove komediografije, od Voltairovega Kandida do Beaumarchaisovega Figara, od Balzacovih čudovito Okroglih zgodb do nenadkriljive, docela galske pesnitve Miklavž Breugnon, ki je po mnenju Maksima Gorkega nemara najlepša knjiga naših dni. Naj o tem znamenitem »esprit gaulois« na tem mestu spregovorimo najprej nekaj besed.

2

Leta 1783 je kraljevska pruska Akademija znanosti po naročilu cesarja Friderika Velikega razpisala nagrado za najboljšo razpravo, ki naj pojasni vzroke za »svetovno nadoblast francoskega jezika«. O dejstvu te nadoblasti ni takrat dvomila niti najvišja pruska znanstvena ustanova niti kdor koli drugi v Evropi. Nagrado je odnesel duhovit Francoz, grof Rivarol s svojo drobno, kljub nekaterim psihološkim in sociološkim naivnostim neverjetno bistroumno napisano knjižico z naslovom »O univerzalnosti francoskega je-zika«. In iz te na pol pozabljene knjižice je ostal znameniti citat: »Kar je francosko, je kristalno jasno in se iskri od galskega duha.« V dveh skopih oznakah je bila dejansko podana razlaga svetovne pomembnosti francoskega jezika, ki je še do nedavnega v svetu kulture in politike zavzemal tisto pri-marno mesto, ki je skozi ves srednji vek pripadalo latinščini.

Kakor koli prištevamo francoščino v historično skupnost romanskih je-zikov, si moramo biti vendarle vedno na jasnem, da so se njene prvine najdelj odmaknile od prvotne vulgarno latinske osnove in se najbolj prepojile z leksikografskimi, sintaktičnimi in tudi fonetičnimi elementi prvotnih prebi-

valcev kasnejše Francije, nekdanje rimske Galije — Keltov. Latinščini jezikovna psihologija pri najboljši volji ne more pripisovati posebne jasnosti in mehkobe — njeno celotno oblikoslovje, ves njen besedni red in vsa sintaksa razodevajo neverjetno togost in trdost prvenstveno vojaškega, šele v drugi vrsti tudi kulturnega naroda. Neponovljiva čistost francoskega jezika pa se je rodila šele po posrečeni mešanici latinskega gradiva s keltskimi elementi — kakor so sploh najlepši cvetovi v svetu prirode vedno produkti križanja raznoternih vrst. Ko se je Cezar odločil osvojiti Galijo, domovino Keltov, je moral v letih 59 do 51 pred novim štetjem časa devetkrat voditi svoje armade v to deželo, preden jo je pokoril in končno podvrget tisti svetovni sili, ki se je imenovana Imperium romanum. In še tedaj jo je podvrget bolj fizično in materialno, duhovno v mnogo manjši meri. Latinski jezik je seveda po sili razmer zavladal od Pariza do Massilie — Marseilla, vendarle je duša avtohtonega prvotnega naroda kljubovala tujemu pritisku; ne zgolj politično, tudi jezikovno. Ves besedni zaklad francoskega jezika kaže v primeri n. pr. z italijanskim ali španskim neprimerno večjo samostojnost in arhaičnost. Po osnovnem fonetičnem vtisu, ki ga lepo govorjena francoščina napravi na tuje uho, je ta jezik, če hočete, bližji blagoglasnosti grščine kot pa hladnemu kovinskemu zvoku latinske vojaške govorice.

Kar zadeva francosko književnost, moramo reči, da je malokatera druga evropska literatura tako jasen izraz etnološkega razvoja svojega naroda in tako točen odraz osnovnih značilnosti jezika, v katerem je bila koncipirana. Zgodovina francoske književnosti je zgodovina boja med keltskim in med latinsko-rimskim duhom in najbolj blesteči pojavi v tej literaturi so bili vedno zmagovit dokaz premoči prvega nad drugim; doslej ni bilo količkan pomembnega francoskega kritika, ki se ne bi tega osnovnega dejstva v polni meri in z vsem ponosom zavedal. Najpopolnejši odrazi francoske nacionalne posebnosti dobijo v literaturi vedno eno in isto oznako, ki je merilo za hvalo in grajo: oznako — galski, gaulois. »Voilà un Gaulois robuste!« pravijo o Rabelaisu. »Koliko najmikavnejše gauloiserije!« se glasi pohvala Lafontainovih zgodb. »O da bi ta knjiga bila resnično galska!« si želi o Breugnonu sam avtor Romain Rolland. In kakor koli je uradna politična struja na primer za vlade Ludovikov ali kasneje pod Napoleonom I. forsirala akademsko, klasicistično, rimljansko francosko književnost, je vendarle pravi notranji živec te književnosti zmagovito vodil proč od Racina in Corneilla preko Molièra, Voltaira in Beaumarchaisa naravnost k Balzacu in Anatolu Franceu. Kolikor znamenitih francoskih književnih imen, toliko pravih Galcev!

3

V čem obstoji sedaj ta tipološki literarni pojem — galski, gaulois? V čem je bistvo slovite francoske »gauloiserie«?

To je svojevrstna vedrost duha, zdrav optimizem, izrazito tostranska usmerjenost, polna življenjska radost, humor in pristni, široki, neukročeni, globoko človeški smeh.

»Pesem o smehu, prijatelji, zapojmo,
kaj bi točili te grenke solzé,
smeh je zdravilo kot vino opojno,
smeh je, ki dviga človeško srcé« —

tako približno (po smislu) je v dedikaciji svoje prve knjige zapisal mojster Rabelais. To je genij, ki živi v davni antiki, to je tipični renesančni il piacere, to je duh, ki je na primer v nemški kujiževnosti prisoten skorajda edinole v Goetheju in nekaj časa v Hölderlinu, pa je v vsej francoski literaturi tako zelo pristen, večni in domač. Pravi Galec ni hude krvi ne zaletavega duha, pravi Galec opazuje življenje z vseh njegovih strani in se mu smeje ali vsaj ironično smehlja. Ta njegov smeh je fin ali tudi jedkejši — pač z ozirom na temperament. In ta živi, vedri smeh, ki se tu pa tam sprevrže v posmeh, doni skozi vsa stoletja francoske prozne književnosti. Že v njeni prvi periodi, za časa junaške epike v 12. do 14. stoletju se prebudi duh ironije in posmeha. Tam srečate celo vrsto dolgih epopej, ki so najčistejše in najduhovitejše parodije na tako imenovano resno junaško epiko, ki so jo z vso vernostjo in uslužnostjo zlagali fevdalni dvorski poetični služabniki; značilno, da ne uide tistemu vedremu posmehu niti sam Karel Veliki, ki je bil središče staro-francoskih epov, heroj brez madeža in graje. Ta prva perioda je obenem tisti čas, ko že začenja univerzalni pomen francoskega jezika, če pomislimo, da je okoli leta 1500 Italijan Brunetto Latini, Dantejev učitelj, že sestavil enciklopedično delo v francoščini ter v uvodu zapisal, da je to »v vsej Evropi najbolj znani in razširjeni jezik«. Najpopolnejša satira iz srednjega veka, živalski ep, pesnitev o Lisiči zvatorepki, je po najnovejših raziskovanjih prav tako francoskega izvora. In ta francoski »Renard« (nemško Reinecke Fuchs) je pravi praded dolge, skorajda nepregledne vrste pesniških figur, ki nam bolje od vseh oznak in psiholoških razčlenitev živo ponazorujejo bistvo galske umetnosti.

Tako imate na primer sijajno stvaritev advokata Pathelina v farsu istega imena, to živo učlovečitev zvitega lisjaka. Tako srečate pri Rabelaisu čudoviti lik vagabunda in poštenega rokomavha — saj pravi sam o sebi, da pozna kar 63 načinov, kako priti do denarja — Panurga, junaka nesmrtnih anekdot o Panurgovih ovcah. — Molière si je izmislil svojega Sganarella, ki kaže zlasti v »Neprostovoljnem zdravniku« jasne sledove pathelinskega značaja. Pičlo stoletje kasneje oživi ta tipična figura v Beaumarchaisovem Figaru in Diderotovem Nečaku Rameauju, o katerem pravi na nekem mestu Marx, da je to mojstrsko delo vedno znova vir čitateljevega užitka in zadovoljstva.

Svojevrstna poteza mladostnosti, notranje sproščenosti, neverjetne, arielske lahkotnosti duha; izrazita erotičnost — vsi junaki francoske psihološke novele do Maupassanta, Prousta in Andréja Gidea so pravzaprav zgolj posnetki prvih francoskih ljubavnikov Tristana in Izolde; čustveni egoizem; rahel nagib h ginjivosti — to bi bile nemara osnovne karakterne poteze univerzalnega junaka francoske književnosti, ki šteje že dobrih šest sto let literarnega življenja in se ponavlja v vedno novih in pogosto tako uspelih učlovečitvah. In dokler bo tekla po francoskih žilah keltska kri, ta junak ne bo izumrl.

Ko je prišla renesansa, ta čudovita doba evropskega kulturnega in ekonomskega razcvita, je stopil na prag nove francoske književnosti zopet čisto-krvni Galec, mojster François Rabelais; in mirno lahko rečemo, da ni mimo njega nobenega drugega bolj avtentičnega, bolj pristnega in bolj vsestranskega predstavnika galskega duha, s katerim bi lahko pričenjali pestro galerijo portretov iz moderne francoske literature.

Rabelais je domá iz Chinona v pokrajini Tourraini, po kateri je na primer véliki Honoré de Balzac njegov ne zgolj duhovni najbližji rojak. To je bogata, plodovita dežela, kjer rastea vino in kruh, obe prvini človekovega fizičnega ugodja. V drugi polovici 15. stoletja je v tem kraju zabeleženo ime družinskega poglavarja Antoina Rabelaisa, ki ni bil niti gostilničar niti apotekar, kot je pripovedovala legenda, pač pa advokat za chinonsko okrožje, pravi izprašani jurist. Po svojem družabnem položaju je bil to bogat posestnik, lastnik velike hiše v mestnem središču in donosne najemne kmetije na deželi. Bil je oče dekleta in treh fantov, katerih najmlajši je naš François.

Datum njegovega rojstva? Nescimus diem neque horam — kakor pri večini največjih evropskih renesančnikov nepoznan. V enem izmed treh epitafov v pariški cerkvi Svetega Pavla, posvečenih Rabelaisu, stoji omemba: »François Rabelais, umrl v starosti 70 let, v hiši na Rue des Jardins, dne 9. aprila 1553, na tukajšnjem pokopališču pokopan.« Tako bi bila letnica njegovega rojstva 1483. Dvajset let poprej, 1465, je izginila sleherna zemeljska sled za tistim, ki je zapustil enega najvišjih sledov v svetu poezije, za njegovim vélikim duhovnim prednikom Françoisom Villonom. Istega leta, anno 1485, se je rodil v Nemčiji Martin Luther, čigar življenje je potekalo dobršno dobo z Rabelaisovim neverjetno podobno: oba dolgo časa meniha, potem razvezanca, oba upornika zoper cerkveno dogmatično znanost in vero srednjega veka, oba pisatelja neverjetne jezikovne sile in bohotne ter včasih tudi pohotne izraznosti; toda na sredi svojega življenja poti, da govorimo po Dantejevo, gresta ta dva moža vsaksebi, postaneta dva nasprotna si pola sodobne evropske duševnosti: medtem ko je bila nemškemu avguštincu rimska cerkev preveč zunanja, preveč razumska, preveč človeška, da, skoraj preveč poganska, pa je postala francoskemu frančiščanu preveč nadzemska, mistična, pobožnjakarska, idealistična in sploh v celoti odveč. In dočim je Nemec z rimsko cerkvijo odkrito prelomil ter postal prerok nove vere, je renesančni Francoz na zunaj še ostal v cerkvi, opravljal ob raznih prilikah kljub drugačnemu svojemu osnovnemu poklicu razne formalne cerkvene službe, zato pa vodil po zgledu italijanskih humanistov kot romanopisec, medicinec in znanstveni publicist dolgo, temeljito, vzvišeno in duhovito gverilsko vojno zoper vse, kar je bilo v cerkvi in za cerkev svetega in neomajnega. Tudi taka dvojnost je bila svojevrstni izraz njegovega pravega galskega duha.

Rabelaisova rojstna hiša v Chinonu in soba, kjer je zagledal luč sveta, sta še danes ohranjeni. To je bogat meščanski dom, enonadstropen, s širokim stopniščem iz brušenega kamna in s stebrovjem skozi vežo. Na stenj sobice, ki se imenuje Rabelaisova, so vidni ostanki grških črk in besed, sled časti in hvale, ki jo je vélikemu humanistu izkazal neznan obiskovalec. Ne prav daleč proč, za dva streljaja, so ohranjeni ostanki starega benediktinskega samostana, ki je bil vrsto let njegove mladosti Rabelaisovo domovanje.

Šolal se je po vsej priliki v Angersu, mestu z univerzo, ki je zapustilo nekaj sledov v Rabelaisovi ne preobsežni literaturi. Tu je bil frančiškanski samostan, kamor so spravili bodočega klerika. Kakor veliko mladih ljudi, je kmalu zasovražil svoje prve šole in podal v svojem romanu eno najstrašovitejših karikatur vzgojnega sistema, kar jih poznamo. Ko je opravil s filozofijo in sholastiko, je postal duhovnik. Njegov študij je moral biti dovolj

temeljiti in globok, ker je tudi po prelomu s cerkvijo ohranil v veliki meri disciplino in logiko sholastičnih dedukcij.

Iz leta 1515 je izpričan Rabelaisov študij grščine, ki je bila takrat v samostanih strogo prepovedan jezik. (Zaradi objave svetopisemskih komentarjev Erazma Rotterdamskega, napisanih po grško, se je bila teološka fakulteta na Sorbonni odločila za prepoved.)

Z letom 1520 se pričenja najbolj temna stran Rabelaisovega življenjepisa, temna v smislu negotovosti in življenjske brezpomembnosti. Mož je bil menih, frančiškan, torej redovnik v najbolj neumnem izmed vseh cerkvenih redov, kot so govorili sodobni humanisti.

Ker se Rabelais v dilemi med starogrškimi klasiki in pa cerkvijo ter zgolj poimenskimi nasledniki na pol pogankega svetega Frančiška, ni hotel prvim odpovedati, je zaprosil za prestop v samostan benediktincev, kjer je bil za prelata dober poznavalec književnosti in na pol svobodomislec Geoffroy d'Estissac. To je bil visok cerkveni gospod, ki je polagal glavno pozornost na posvetno plat svojih opatij, na pridelke v vinu, žitu in živinoreji. Rabelaisa si je vzel za tajnika. Našemu humanistu se je s tem odprlo novo življenje, zakaj Geoffroy d'Estissac je bolj malo čepel v svojem benediktinskem dvoru. Pred Rabelaisom se je razprostrl domači francoski svet.

V Poitouju se je seznanil s sodobnim gledališčem misterijev in fars, kar pogosto omenja v svojem kasnejšem delu; v Poitiersu, ki je bil tedaj eno največjih mest v kraljestvu, ga je privlačevala za Sorbonno najslavitejša univerza. V njem se je prebudila prava študentovska sla.

Leta 1528 zapusti Rabelais Poitou kot stalno bivališče. Zdaj se nam nudi tipično renesančna podoba vagantnega, to je iz kraja v kraj potujočega sholárja in neimenovanega docenta Rabelaisa. Bordeaux, Toulouse, Orléans, Bourges, Montpellier, Lyon, Paris — sama univerzitetna mesta! In kakor stari obrtniki in strokovni delavci, ki so morali, preden so lahko postali mojstri, opraviti svoj »tour d'Europe« — tako je tudi Rabelais postal tipični sodobni študent, potoval je brez odmora od univerze do univerze, da bi izpopolnil in čimbolj pestro razčlenil svoje znanje. Znanost v 16. stoletju ni bila več srednjeveško centralizirana, različne univerze so slovele po svojih učenjakih in specialnih strokah, nadobudni študent je lahko romal po vsej Evropi, po vsem tako imenovanem svetu »latinitet« in si nabiral učenosti. Zakaj medicina in pravo, da molčimo o filozofiji, sta se često kaj različno poučevala v Bourgesu ali Orléansu, v Montpellieru ali Lyonu. Redke knjige, dragoceni manuskripti, veliki profesorji — to so bili magneti mladih duhov.

16. stoletje je bila v Evropi čudovita doba, kakor so bile na tej celini čudovite še vse tiste dobe, ko je ta stara domovina faustičnega človeka našla svoj mir v enotnosti. V 16. stoletju je bila znanost in ljubezen do znanosti najboljši potni list; mladi učenjak je bil povsod dobrodošel in bratsko sprejet. Takoj je mogel najti sebi enakihi, tovariše in zagovornike, vnete sobesednike, jutri najzvestejše učence. Ko je vstopil skozi mestna vrata in se približal univerzitetni avli, ves prašen in potan, je bila potrebna ena sama magična beseda: »Argumentabor« — »Pridite, bomo razpravljali!« — pa je bil kot doma, svojec med svojimi, državljan imperija evropskega duha, ki se je razprostiral od globin srednjenemških gozdov do Salamanke, od Pariza do Salerna.

To so bila leta Rabelaisove res publicae scolasticae. Krasna leta, leta nepopisne svežosti, ki diha nad tolilikimi mesti iz Pantagruela, kadar se mojster

Rabelais predaja mladostnim spominom. To je bila skoraj podoba blaženosti. Na pol divjak, na pol profesor, na pol potepuh, na pol zdravnik — zakaj Rabelais se je bil ta čas posvetil medicini —, na pol klerik, na pol civilist, vedno in povsod pa studiosus, nabirajoč si prave Krezove zaklade duhá, kot bi dejal naš Prešeren. Človek si ga predstavlja visokega in krepkega mladeniča — sledeč redkim sodobnim virom in sporočilom —, moža z velikimi, posmehljivimi očmi, mogočnim čelom in silovitimi čeljustmi, ljubitelja dobre in obilne jedače in pijače, z dolgo sodobno brado učenjaka, ki se mu lovi v vihrajoči magistrovski plašč. Bil je izboren govornik, črpajoč iz neusahljivih virov svojega spomina. Vedel in znal je domalega vse, kar je bilo v tistem času sploh možno vedeti in znati: hebrejsko, grško, latinsko, nemško, angleško, italijansko — pravo, medicino, astronomijo in prirodne vede, dobro poznavajoč vse antične in moderne avtorje, zanimajoč se za način proizvodnje v mladih, zgodnjekapitalističnih tekstilnih industrijah, kot zdravnik med prvimi, ki so anatomijo človeka znanstveno študirali ob seciranju mrtvecev.

Njegovo življenje v tej dobi je bilo skoraj izključno intelektualno. Mimgrede je imel sicer v Lyonu nezakonskega sina, ki ga je skrbno vzgajal do rane smrti po dveh letih, bila pa je to tudi njegova edina izpričana avantura.

Medicinsko kariero je Rabelais začel v septembru 1530, ko se je imatrikularil na medicinski fakulteti v Montpellieru. V tej stroki je bil že toliko izveden, da je po treh mesecih študija lahko opravljal bakalaureat. Velja pripomniti, da je bila medicina v dobi humanistov in renesančnikov del sodobne filozofije in v tej je bil Rabelais še izza časa svojih grških študij več ko doma.

Po dveh letih, 1532., se je Rabelais naselil v Lyonu, starem in zelo živahnem centru, z bogatimi knjigarnami in antikvariatii. Tu so ložirali prvi evropski založniki moderne dobe, povečini tujci: Nemci in Italijani. Pri Nemcu Greiffu, v francoski transkripciji Gryphu, je Rabelais leta 1532 publiciral svoje prvo znanstveno medicinsko delo. Temu sledita istega leta še dva opuscula. Krona njegovega pisateljevanja te dobe pa je istega leta izdaja prve knjige njegovega življenjskega romana, ki izide pod naslovom: *Les horribles et espouvantables faitz et prouesses du très renommé Pantagruel, roi des Dipsodes*. Avtor je podpisan z anagramom Alcofribas Nasier.

5

Naj tu takoj navedemo vsaj približno vsebino — natančne vsebine spričo pestrosti in raznolikosti sploh ni mogoče navesti — rabelaisovske literature, ki obsega vsega skupaj kvantitativno samo pet knjig s približno pet sto strani besedila, izišlih v letih 1532 do 1533 pod naslovi: *Pantagruel*, *Gargantua*, *Le tiers livre*, *Le quart livre*, *Le cinquième livre*. V teh petih knjigah, ki spadajo med najsvojevrstnejše stvaritve v vsej svetovni književnosti, popisuje burkasti posmehljivec genealogijo rodovine Gigantov, ki jo započne čarovnik Merlin, da bi služila kralju Arthurju. Na oblaku plovejo čudežni velikani iz Francije proti Angliji in potolčejo spotoma vse Arthurjeve sovražnike: Holandce, Irce, Goge in Magoge. *Pantagruel* ni zgolj Rabelaisova iznajdba. V srednjeveških misterijih je bil *Pantagruel* majhen zlodej, ki vlada nad elementi morja in vsiplje ponoči pijancem v grla morske soli. To so torej *Dipsodi* — večno žejni — in *Pantagruel* je njihov kralj.

Gargantua, druga knjiga Rabelaisovega romana, je znatno bolj realistična: to je že čudovita družabna kritika značajev in običajev dobe, naprav in ustanov; to je huda satira zoper bogoslovce s Sorbonne, ki so bili ves čas življenja edini Rabelaisovi resnični nasprotniki in sovražniki; to je analiza šol in vzgojnih institucij; to je osnova Rabelaisovih idej o sodobni evropski politiki.

Tretja knjiga, *Le tiers livre*, je posvečena kot bi danes rekli ženskemu vprašanju. Skozi dvainpetdeset poglavij se vleče tragikomično razpravljanje, ki ga postavlja Rabelais z veliko primesjo erotičnosti in protiženskih zafrkacij: *Panurge doit-il se marier?* — Naj se Panurg oženi ali ne?

Četrta knjiga vsebuje Panurgova odisejado k proročišču Božanske Steklenice — à la Dive Bouteille. Potujejo nekam proti Indiji. Spotoma srečajo ladjo, natovorjeno z ovcami. Da bi se trgovcu, njihovemu lastniku, maščeval za roganje, kupi Panurg od njega ovna in ga zažene v morje: vsa čreda gre za njim in potone, tudi prekupec in pastirji. To je slovita Rabelaisova anekdota, skoraj bi lahko dejali: balada o ovnu in ovčah, ta žalostni simbol celih narodov in generacij iz moderne evropske politične zgodovine.

Pete knjige, *Le cinquième livre*, Rabelais ni več končal. Potniki so prišli do proročišča, svečenica jim v odgovor ponudi buteljko s tajno besedo: *Trinch* — v vinu vtópi vse skrbi! V istem smislu dobi samostanski brat Janez, *Jean des Entommeures*, ki zvesto spremlja Gargantuo na vseh njegovih potih, v plačilo opatijo *Thélème*, kjer velja eno samo pravilo: *Fais ce que vouldras* — delaj, kar te je volja! Čisto v smislu prvega, renesančno individualnega liberalizma.

Rabelaisov Pantagruel je ob izidu doživel najtežjo obsodbo. Calvin ga je preklel zavoljo brezbožnosti, Sorbonna zaradi posmeha nad sholastično znanostjo. V katalogu biblioteke Saint-Victor, ki ga navaja Rabelais, so videli pravo litanijo sramotenja sodobne verske filozofije. V tretji knjigi je naslikano študentovsko življenje v Parizu naravnost po naturi. Višek bogokletstva pa naj bi bila postava Panurga, Pantagruelovega prijatelja in sopotnika. Star kakih 35 let, »po svoji zunanosti kar galanten mož, le da malce nezmeren in redko pri denarju, zato pa srečen poznavalec 63 načinov, kako priti do njega, med katerimi je spretna tatvina še najbolj dostojen in pogost, lopov in goljuf, zalit pijanec in vagabund, ponočnjak in bogokletnik, kot ga le premore Pariz, sicer pa fant od fare, pravi korenjak od tega sveta« — to so Rabelaisove lastne besede o tem junaku.

Spričo nevarnosti, ki mu je pretila, si je znal Rabelais kot moder mož ob pravem času najti zaščitnika v samem pariškem škofu, Jeanu du Bellay, vsakdanjem gostu na francoskem dvoru. Z njim je 1534 potoval v Rim, kjer ga je sprejel papež ter mu dal razrešnico od samostanske zaveze. Drugič je bil v istem spremstvu v Rimu 1536, ostal tam dve leti, preživel 1539. poletje in zimo v Turinu v Piemontu, opravil vmes 1537 v Lyonu doktorski izpit, bil po izidu Tretje knjige le obsojen in izgnan v Metz, pobegnil 1548 tretjič v Rim, dosegel po protekciji kardinala de Coligny dovoljenje, da tiska vsa svoja dela, nakar je 1552. lahko izšla Četrta knjiga, postal 1553 baje župnik v Meudonu (kar obravnava ena izmed Balzacovih Okroglih: *Le curé de Meudon*), preživel zadnje mesece brez dvoma v Parizu, tu v začetku aprila 1553 umrl in bil pri Svetem Pavlu pokopan.

Ko je umiral, je Rabelais po eni legendi izrekel besede: »La farce est jouée — komedija je končana«; po drugi pa znameniti stavek: »Je vais quérir le grand Peut-être — Pojdimo nasproti vélikemu Znabiti«. Bil je odličen zdravnik, odličen profesor, odličen človek in nadvse odličen pisatelj — zato njegovo življenje ni bilo komedija, seveda pa tudi ne — moraliteta.

Devet let kasneje, med prvo francosko državljansko vojno, je izšlo 16 poglavij Rabelaisove Pete knjige, ki je bila potem v celoti dana na svetlo šele leta 1564.

6

Da se povrnemo k našemu izhodišču: Rabelais je bil pravi Gaulois. Nemara v francoski književnosti ni pisatelja, ki bi v toliki meri kot on združeval vse najboljše in tudi najslabše lastnosti te rase. Nemara v vsej svetovni književnosti ni pisatelja, ki bi bil po naturi tak silák in tako korenit izraz de l'esprit gaulois. Shakespeare, Dante in Goethe so Anglež, Italijan in Nemec; mimo tega pa še zmerom tudi nekaj drugega: Rabelais je samo Gaulois in kot Gaulois edinstven. Take individualnosti kot je bila Rabelaisova in takega individualizma kot je bil v 16. stoletju, nemara Francija ni več doživela. »Fais ce que tu voudras!« — »Delaj, kar te je ravno volja!« se glasi napis pred idealno opatijo Thélème, o kateri sanja Rabelais. In v tem znamenju večno delaven, v večnem boju s predsodki, z zaostalostjo in avtoriteto, večno nasmejani zmagovalec — to je Rabelais. V tem znamenju mu uspeva, da jo čudovito zagode svojim lastnim menihom, prelatom in papežu, ki jih imenuje: episkogaji, kardingaji in papagaji (Clergaux, Monagaux, Esvesgaux, Prêtrergaux, Papegaut); v tem znamenju se mu posreči, da tiska svoje strahovite satire na cerkveno in državno oblast pod pokroviteljstvom samega kralja Francije, ki nosi v svojem grbu naziv: christianissimus rex, najbolj krščanski kralj! In v tem znamenju konča stari dobričina Rabelais svoje vagabundsko življenje nemara res kot župnik v Meudonu ter se ob smrtni uri poslovi z zafkrljivim »Peut-être« — znabiti dà, znabiti ne!

Ob navajanju biografskih podatkov smo ga primerjali z Martinom Luthrom. Ali v hipu, ko nabihe Luther na cerkvena vrata svoje teze in jih podpiše: »Hir stehe ich, ich kann nicht anders!« — »Tako sem dejal in tako mi bog pomagaj!«, v istem hipu piše Rabelais svoje »najbolj presenetljivo življenje starega Gargantue, očeta Pantagruelovega« in pa »življenje Pantagruela, kralja vseh žejnih in vina željnih, z vsemi strašnimi dogodivščinami in junastvi«. In kaj je mogel genialni posmehljivec zato, če je bilo po sodobnih sporočilih »v dveh mesecih prodanih več izvodov Pantagruela kakor Biblije v devetih letih«!

Dejali smo, da je figura Panurga med najbolj originalnimi v celokupni rabelaisovščini. Panurga je naslikal avtor z resnično vročo ljubeznijo. Že njegov prvi nastop je poln čudovite živahnosti, njegove kasnejše življenjske mojstrovine spadajo v isto vrsto z burkami Tilla Ulenspiegla ali Sancha Panse. Tudi Panurg je pravi Gaulois: zmerom vesel, podneten in drzen, možak brez predsodkov, tipični gobezdač vesoljne evropske književnosti, poln zlodjevščine in v resnici tak, kot bi mu bilo tri sto hudičev neprestano za petami. Tukajle za oznako zgodba z ovcami:

»Na ladji je Panurg po dolgi muki in s težko prisluženim denarjem od skopega, godrnjavega trgovca odkupil debelega ovna. Pa ti gre možak in ne

da bi rekel ne bev ne mev trešči svojega meketajočega in ritajočega tolstáka v morjé. V hipu se prične drenje vseh ovac in druga za drugo poskačejo v razpenjeno vodovje — vse so hotele za svojim silakom. Kdor bi jih hotel zadržati, bi se lotil ničevega posla. Trgovčič si je lomil roke in poskušal vse mogoče, da bi jih odvrnil od samomorilnega početja; bes te plentaj — druga za drugo so potonile! In ko so za njimi poskakali trgovec in njegovi hlapci, da bi jih reševali iz valov, je stal ob strani Panurg z dolgim veslom v rokah, pa ne zategadelj, da bi hlapcem pomagal iz vode, marveč, da bi jim to preprečil. Istočasno jim je po vseh pravilih retorike izdemonstriral, kako ničev in usmiljenja vreden je ta naš svet in kako blaženo in veličastno je življenje v nebesih. In tako so vsi utonili.»

Tako se iz človeštva norčuje, da bi ga ozdravil, ta rdečelasi vinski brat, ta bivši samostanec, profesor, zdravnik, župnik in večni burkač. »Največji šaljivec Francije«, ga je nazval Bacon Verulamski; »norec in obenem modrijan«, mu je vzdela lastni rojak Béranger. —

Rabelais ni bil mnogopisec. Petsto strani v več ko dvajsetih letih, to je povprečno na mesec dve strani. Toda dve strani izredno posrečene, duhovite, jezikovno naravnost bahavo bogate, tipično galske francoske moderne proze. Zakaj največja skrivnost Rabelaisova niti ni v njegovem ogromnem zunanem uspehu, slavi, vplivu, domišljiji in humorju. Njegova skrivnost je v njegovem izrednem pripovedovalskem daru, ki ni pogosta stvar. Večina pripovedovalcev dolgočasi, Rabelais — kadar je v svojem elementu — nikoli. Ta njegov izredni pripovedovalski dar mu je pomagal ustvariti nemara najpopularnejše tipe, kar jih pozna francoska prozna književnost. In ta proza je elementarno zdrava in žilava, lahkotna, pa vendarle polna globoke tehtnosti. Ta proza je revolucionarna, ne da bi imela tak namen.

Skozi vseh tisoč let srednjeveške sholastične diktature in somračne mistike je bila umetnost vklenjena v tesnobne religiozne predstave, ki so evropskega človeka poniževale v nemočno igračo božje previdnosti in peklenške zlobe. Zdaj zadoni z globoko človeškim glasom protest krvi in mesa, zdrava človeška pamet. In ta zdrava človeška pamet, ki je v sami osnovi Rabelaisovske življenjske in umetniške filozofije, je socialni moment največjega pomena in važnosti. Ta zdrava človeška pamet je poslej osnovno gibalno družbe od renesanse do francoske revolucije.

V enega izmed svojih peklenških krogov je bil stari Dante naselil vse tiste:

Che piangono invece d' esser lieti —
(ki točijo solzé namesto smeha.)

Rabelais se je polotil resnično človeške in socialne naloge, da vse take za življenja reši pred peklòm. Dobri stari sholár in medicinec je natanko poznal človeško klientelo, diagnostično točno je vedel, da največ ljudi umre za boleznijo, ki se ji pravi melanholija. Zato je iznašel zdravilo in to zdravilo deli človeštvu skoraj brez oddiha skozi petsto strani svojega romana in temu zdravilu je ime: smeh.

Amis lecteurs, qui ce livre lisez,
Dépouillez vous de toute affection;
Et, le lisant, ne vous scandalisez:
Il ne contient ni mal ni infection.

Vrai est qu'ici peu de perfection
 Vous apprendrez, si non en cas de rire;
 Autre argument ne peut mon coeur élire,
 Voyant le deuil qui vous mine et consomme:
 Mieux est de ris que de larmes écrire,
 Pour ce que rire est le propre de l'homme.

Pesem o smehu! Ah dà, rabelaisovska pesem o smehu!

7

François Rabelais je največji umetnik francoske renesanse, morda najboljši francoski pisec vseh časov in eden največjih evropskih humanistov sploh. Njegovo delo je mejnik v razvoju kulture. Roman o Gargantui in Pantagruelu stoji na vrhu renesančnega vala, kakor stoji Dantejeva Božanska komedija ob njegovem izvoru. Obe ti knjigi sta po svojem notranjem obsegu pravi sodobni enciklopediji: Dantejev spev — patetičen, Rabelaisov roman — ironičen, prvi kot drugi borben in silovit. François Rabelais, po svojem življenju menih, humanist, botanik in zdravnik, je že ob svojih prvih javnih korakih točno opredelil svoje stališče: niti ni šel za Sorbonno niti za Ženevo. Njegova pozicija je odločno izvirala iz razpoloženja človeka svobodne misli in čiste zavesti, ki je v sodobnem vročem spopadu cerkvenih ideologij odklonil tako katolicizem kot kalvinizem. To je bil kritizem učenega filologa in materialističnega raziskovalca prirode. V francoskem miselnem svetu je bilo mesto, ki si ga je izbral Rabelais, natanko isto kot mesto, ki ga je v sodobni Italiji zavzemal Leonardo da Vinci. Vsa Rabelaisova pisarija — to je visoka pesem življenju in njegovemu materializmu.

Rabelaisov literarni stil?

Mogli bi mu dati skoraj sodobno oznako: borbeni in temperamentni, če hočete kritični realizem, zdrav in polnokrven, popolno nasprotje onemoglemu larpurlatizmu poznega srednjega veka. Opisi, polni bogatih barv; situacije, do kraja prikazane v njihovem socialnem in življenjskem bistvu; liki junakov, včasih namerno pretirani, toda vedno sočni in individualni — vse to podano pod izrazito satiričnim vidom. Rabelaisova satirična paleta je nenavadno predrzna; pravo čudo, da ji je vse do konca uspelo rešiti se pred grmado!

Mojster Rabelais je bil trikrat v Rimu. Nikjer nam ne poroča, kakšen vtis je nanj napravil strop Sikstinske kapele: Michelangelovi giganti, njegovi preroki in sibile, ves njegov kiparski titanizem je paralela Rabelaisovemu literarnemu izrazu. To je tisto, kar imenujemo danes pri filmu: veliki plan. Ampak — pri Rabelaisu titanizem ne učinkuje tragično kakor pri Michelangelu, marveč groteskno; ne s pretresljivo silo, pač pa s smehom.

In ta smeh je galski, ta smeh je čisto poseben; kaj malo sličen lokavemu italijanskemu smehljaju Ariosta, ali paskvilni ujedljivosti Aretina, ali skeptičnemu posmehu kasnejšega Montaigna. To je zaglušni, to je gromoglasni galski krohot, zdrav in prodoren, ki osvežuje in čisti atmosfero. Tako se bo na Angleškem smejal Chaucerov Mlinar, v Italiji Pulcijev Morgante. Na Španskem — na Španskem pa zvesti oproda viteza dona Kihota Sancho Pansa.

Zakaj le malo pozneje, odkar se je v sončni Galiji bivši frančiškan in benediktinec François Rabelais skozi usta svojega Pantagruela na široko in neukročeno nasmejal propadajočemu fevdalnemu redu okoli sebe, le malo

pozneje bo sredi stroge, mračne in bolesterne katoliške Španije »el ingenioso hidalgo — bistri, prebrisani plemič« Miguel de Cervantes v svoji ganljivi epopeji o junaku žalostne postave kruto osmešil poslednje ostanke preživljajočega se fevdalnega viteštva.

In v knjigi svetovne literature se je odprla nova, enako revolucionarna, enako zmagoslavna stran.

Literatura:

Oeuvres complètes de Rabelais I—VI, kritična izdaja, Paris 1929.

J. Plattard, L'oeuvre de Rabelais, Paris 1921.

J. Plattard, La vie de Rabelais, Paris 1928.

G. Lanson, Manuel bibliographique de la litt. franç., Paris 1921.

Bédier-Hazard, La litt. française, Paris 1923.

Ph. van Tieghem, La litt. française, Paris 1947.

A. Tilley, The Literature of the French Renaissance, Cambridge 1904.

Klemperer-Hatzfeld-Neubert, Romanische Literaturen von der Renaissance bis zur franz. Revolution, Athenais Verlag 1928.

POROČILA

RAZSTAVE NAŠIH SLIKARJEV IN KIPARJEV V INOZEMSTVU

(Konec)

Med našimi slikarji, ki so v tujini razstavljali svoja dela, se je najbolj uveljavil Božidar Jakac. V letu 1952 je imel zunaj kar tri razstave: prvo v Arbonu v Švici, drugo v Bregenzu v Avstriji in tretjo v Celovcu. Jakac se je Švicarjem predstavil že pred tremi leti, ko je razstavljal hkrati z nekaterimi najboljšimi sodobnimi grafiki na mednarodni razstavi v Luganu (1950). To je bila prva grafična biennale, na kateri so razstavljali med drugimi Francozi Rouault, de Segonzac, Jacques Villon, Avstrijca Kubin in Kokoschka, Belgijec Frans Masereel, Italijan Morandi, Španca Arruffat, Enrico Braniez, Finca Hans Bjorklind in Veikko Vionoja i. dr. V tej družbi odličnih predstavnikov grafične umetnosti si je Jakac pridobil v Švici ime.

Na razstavi sodobnega slikarstva, grafike, plastike in mozaika, ki je bila od 11. do 25. maja 1952 v Arbonu, je bil poleg domačih razstavljalcev Božidar Jakac edini gost iz inozemstva. Razstavil je 38 listov, 32 listov pa so si obiskovalci lahko ogledali v mapi. Razstavni katalog je prinesel reprodukcijo njegove radiranke »Novo mesto«. Poleg Jakca so razstavljali švicarski slikarji in kiparji Fritz Pauli, Martin A. Christ, Jacques Döbblin, Karl Moor, Diogo Graf, Elfried Bietenhader in Emil Mehr. Že pred otvoritvijo razstave je dne 10. maja objavil »Der Oberthurgauer Arboner Tagblatt« reprodukcijo Jakčeve radiranke »Moja mati«, hkrati pa kulturno beležko o razstavi, ki se pripravlja. Čeprav je bila razstava odprta šele 12. maja, so o njej in o razstavljalcih pisali časopisi že več dni poprej; s posebno pozornostjo pa so pozdravili